

LUNDS
UNIVERSITET

Bäst i klassen

Manlighetsideal i Folkets hus Malmös väggfasta konst

Lowe Smith Jonsson

Avdelningen för konsthistoria och visuella studier

Institutionen för kulturvetenskaper

Lunds universitet

KOVK03, 15 hp Kandidatkurs ht 2022

Handledare: Ylva Heidenthaller

Abstract

Top of the Class

Ideals of masculinity in the mural art of Folkets hus Malmö

Bäst i klassen investigates the connection between masculinity and politics in the art of Swedish working-class movement the mid-20th century or “folkhemspérioden”. It studies the two remaining painted murals in the main reception hall of Folkets hus Malmö *Arbetarrörelsens historia* by Robert Nilsson and *April* by Bertil Landelius. The paintings were inaugurated with the building in 1947.

The essay relies on the iconographic-iconological method of art historian Erwin Panofsky and a theoretic framework based in Swedish historian Andres Brink Pintos reading of Judith Butler’s theories of gender performance. The essay concludes that the reproductions of masculinity in the murals rely upon a distinct iconography of the Swedish working-class movement. An iconography studied by among others art historians Margareta Ståhl and Fred Andersson. The norms conveyed are related to the idea of well-behaved worker (sve: den skötsamma arbetaren) spearheaded by Swedish historian Ronny Ambjörnsson. The essay also concludes that these norms of masculinity interact with political norms in a beneficiary exchange of mutual enforcing. Stating that masculinity in the mid-century Swedish working-class movement was dependent that very movements politics as was the movements politics dependent on it’s norms of masculinity.

Keywords: arbetarklass, arbetarkonst, working-class art, ikonografi, Folkets hus, Arbetarrörelsens historia, April, bildning, skötsamhet, maskulinitet, manlighet.

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Syfte och frågeställning	2
Teori.....	2
Empiri	4
Metod.....	5
Tidigare forskning	6
Disposition.....	7
Skötsamma proletärer och bildade farsor	8
Historisk bakgrund	8
Den kampberedde arbetaren: <i>Arbetarrörelsens Historia</i>	9
Preikonografisk analys.....	9
Ikonografisk analys	12
Ikonologisk analys	15
Att bygga sina ideal: <i>April</i>	19
Preikonografisk analys.....	19
Ikonografisk analys	23
Ikonologisk analys	24
Sammanfattande diskussion	27
Avslutande ord	29
Källförteckning.....	30
Litteraturlista	30
Bildförteckning.....	30

Inledning

”I Folkets hus är det av största vikt att folket bli påmind om sin kraft.”¹

Detta skrev den tyske socialisten och dramatikern Berthold Brecht 1939 när han var i Sverige på flykt undan Nazisterna. Brechts dikt, *En läsande arbetares frågor*, ställdes ut tillsammans med en bild föreställande en muskulös arbetare av hans vän och kollega Hans Tombrock på Folkets hus. Arbetarrörelsen såg sig som en distinkt del av Sverige med en egen identitet, egen moral och egna ideal. Detta var ideal som förmedlades bland annat i konst och poesi som i exemplet med Brecht och Tombrock ovan.

Kraften Brecht syftar på är politisk och avbildas med hjälp av en arbetarman. Styrkan mannens muskulösa kropp skvallrar om i Tombrocks bild är en symbol för arbetarrörelsens styrka. Arbetarrörelsen fyller under den så kallade folkhemsperioden Folkets hus över hela landet med politisk konst som blir mycket viktig för konstruktionen av rörelsens identitet. En identitet i vilken bilder som Tombrocks muskulösa arbetare blir viktiga. Ett av de många Folkets hus som fylls med konst är det i Malmö.

Det invigs 1947 och fylls med konst. Konst tiotusentals arbetare kommer att betrakta på väg till politiska möten, biovisningar, orkestrar, dans, brottning, kurser och mycket mera. De mötte i väggmålningarna idealiserade versioner av sig själva. Väggmålningar som blev en del av deras vardag och bidrog till att forma deras liv, till att forma dem som män.

De flesta bilder på Folkets hus i Malmö har med tiden plockats ner och de som är kvar hänger som en pittoresk del av inredningen påminnande besökaren om byggnadens förflutna. Borta är dagarna där besökande arbetare skulle påminnas om sin kraft. Som konsthistorikern Ragnar Josefsson sade är dock vår uppgift som historiker att väcka det döda till liv och göra det begripligt.² I den andan önskar jag med hjälp av Erwin Panofskys ikonografisk-ikonologiska metod levandegöra dessa bilder och begripliggöra på vilket sätt de formade manligheten i Malmös arbetarrörelse under Folkhemstiden.

¹ M, Ståhl, *Arbetarkonst i Sverige*, i *Fram träder arbetaren; arbetarkonst och industrisamhällets bilder i Norden*, red Kjersti Bosdotter och Maths Isacson, Arbetarnas kulturhistoriska sällskap, Stockholm, 2009, s. 93.

² R, Josefsson, *Konstverkets födelse*, Stockholm, Natur och kultur, 1975, s. 7.

Syfte och frågeställning

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka manlighetsideal inom svensk arbetarrörelse och hur de reproducerades visuellt under folkhemsperioden, tiden från första världskrigets slut fram till 70-talets början, i Folkets hus Malmö.³ Uppsatsen studerar arbetarkonst det vill säga konst vars perception påverkas av dess koppling till arbetarrörelsen⁴. Följande frågor kommer att tillämpas:

- Vilka manligheter reproduceras genom muralmålning och relief i Folkets hus Malmö?
- Vilka redskap används för att förmedla dessa manligheter?
- Hur relaterar reproduktionen av manlighetsideal till en reproduktion av politiska ideal i Folkets hus Malmö.

Teori

Det är inte svårt att argumentera för att arbetarnas visuella kultur bör ses som meningsskapande handlingar då Margareta Ståhl, en av de främsta experterna på arbetarrörelsens visuella kultur i Sverige menar att konsten i arbetarrörelsens ägo generellt⁵ och Folkets hus specifikt⁶ fungerade som förebilder som skulle ge arbetarna stolthet över sin identitet. En identitet som är starkt kopplad till manlighet.⁷ Hon lyfter hur bilderna förmedlade normer och ideal rådande i svensk arbetarklass.⁸ Konsten ansågs även vara vapen i klasskampen,⁹ den organiserade arbetarklassens främsta syfte vilket även det talar för att den bör betraktas som meningsfull för det sammanhang i vilket uppsatsens empiri var relevant.

I uppsatsens undersökning av arbetarrörelsens manlighetsideal är grunden teorin om genusperformativitet. Teorin formulerades av Erwin Goffman för att sedan vidareutvecklas och populariseras av den amerikanska genusvetaren Judith Butler. En teori som sedan utvecklats vidare och anpassats till att studera svensk arbetarrörelse av historikern och

³ Ståhl, 2009, s. 65.

⁴ M, Nilsson, "Arbetarkonst och arbetarlitteratur – så funkar det!", *Arbetarhistoria – meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, (124) nr 4:2007, s 36.

⁵ Ståhl, 2009, s. 129.

⁶ Ståhl, 2009, s. 128.

⁷ Ståhl, 2009, s. 133.

⁸ Ståhl, 2009, s. 74.

⁹ Ståhl, 2009, s. 75.

genusvetaren Anders Brink Pinto. Det är hans läsning av teorin om genusperformativitet, främst uttryckt i avhandlingen *Med Lenin på byrån*, som används i uppsatsen.¹⁰

Brink Pinto menar att kön och genus är diskursiva attribut skapade i relation till varandra och reproducerade genom, för det agerande subjektet eller betraktande objektet, meningsskapande akter.¹¹ Dessa akter blir meningsskapande genom att de befinner sig inom eller i relation till den så kallade heterosexuella matrisen skapad av Butler.¹² Matrisen är den mall som bestämmer vilka reproduktioner av genus och kön kan betraktas som relevanta och på det sättet får en *performativ*¹³ funktion.¹⁴ En akt som faller inom matrisen är begriplig i den kontext den performas och kan, om utförd framgångsrikt, tillåta subjektet att bekräfta och utföra sin maskulinitet eller misslyckas och bidra till att öppna upp för ifrågasättande av det samma. Ett subjekt kan alltså performa både framgångsrik och misslyckad maskulinitet inom matrisen. Då begreppet subjekt används om den som performer kan det verka som att detta performativa beteende är ett val, så är dock inte fallet. Även om performandet består av handlingar är det ett tvunget beteende för att konstruera jaget i förhållande till normer som tillåter subjektet att förstå sig själv och förstås av andra.¹⁵ Det är också genom dessa konstanta obligatoriska akter som normer reproduceras. Normer som i slutändan även konstruerar och sätter gränserna för den heterosexuella matrisen.¹⁶ På så sätt blir performandet ett sorts kretslopp. Ett subjekt, till exempel en ung arbetare som besöker Folkets hus tar till sig av de ideal som förmedlas i den väggfasta konsten. Han lär sig av och reproducerar idealet som genom hans reproduktion förs vidare till andra subjekt. Subjekt som tar till sig de ideal det första subjektet performer, lär sig av dem och beroende på det första subjektets framgång antingen reproducerar eller ta avstånd från dem. På så sätt reproduceras ideal och matrisen stärks genom varje reproduktion. Den heterosexuella matrisen är dock inte en fast form utan en ram inom vilken subjekten är begripliga. En ram som genom konstanta reproduktioner ständigt förhandlas om. Reproduktionerna inte är perfekta då de utförs av subjekt som inte är perfekta. Subjekten i sin tur befinner sig i kontexter som är olika och skapar varierade möjligheter att reproducera de normer som är uttryck för det genus de vill performa.¹⁷ På detta

¹⁰ A, Brink Pinto, *Med Lenin på byrån: normer kring klass, genus och sexualitet i den svenska kommunistiska rörelsen 1921–1939*, Pluribus, Lund, 2009.

¹¹ Brink Pinto, 2009, s. 25 & 28.

¹² Brink Pinto, 2009, s. 27.

¹³ Använder detta engelska ord i svenskan som ex Brink Pinto, s 28. Böjningarna för praktisk användning i texten är mina egna.

¹⁴ Brink Pinto, 2009, s. 27.

¹⁵ Brink Pinto, 2009, s. 30.

¹⁶ Brink Pinto, 2009, s. 28.

¹⁷ Brink Pinto, 2009, s. 28.

sätt är en perfekt replika av de ideal som förmedlas omöjlig och matrisen är i ständig omförhandling.

Performativiteten är i grunden en kroppslig praktik, subjektet performer när hen agerar. Det kan därför anses tveksamt att bruka denna teori i studiet av visuell kultur. Brink Pinto menar dock, som nämnt ovan, att performativitet inte enbart sker genom dessa kroppsliga praktiker utan genom alla meningsskapande akter.¹⁸ Konten är i detta fall ett exempel på detta. Reproduktion av ideal genom konsten sker när en kropp, konstnären, i skapandet av mediet bekräftar och reproducerar normer som hen internaliserat eller normer som en beställare vill främja. Ett exempel kan vara hur arbetarrörelsen beställer en kraftig arbetare av Tombrock som i inledningen. Han gestaltar sedan kraft med en muskulös arbetarkropp. När betraktande kroppar sedan möter mediet skapar de i sin tur bilder som i den aktuella kontexten bidrar till reproduktion av normer och ideal.¹⁹ Bilder som de internaliserar och kommer imitera efter sina förutsättningar och på så sätt skapa icke perfekta reproduktioner av de ideal och normer som de ser i mediet. När arbetarna som besöker folkets hus betraktar Tombrocks bild lär de sig att deras kroppar skall vara muskulösa för då är de en del av de ideal som råder i arbetarrörelsen. De kommer därför agera för att kunna reproducera detta ideal, ett agerande som i sin tur sprider det vidare.

Empiri

Folkets hus i Malmö är ett typexempel på de samlingslokaler arbetarrörelsen uppförde under folkhemstiden. Lokalerna var ofta utsmyckade och för invigningen av Folkets hus i Malmö 1947 beställdes ett större parti konst föreställande arbetarrörelsen, dess historia och dess ledare. Av dessa verk finns fortfarande tre reliefer, tre byster, en skulptur kvar i lokalen. Två av dessa verken, *Arbetarrörelsens historia* av Robert Nilsson och *April* av Bertil Landelius kommer undersökas i uppsatsen. Detta då dessa verk mötte, och fortfarande möter, alla Folkets hus besökare. Den tredje reliefen som fortfarande finns på Folkets hus är utförd av William Marklund och föreställer olika yrkesgrupper. Den hängdes dock redan vid införskaffandet på kommunalarbetsförbundets kontor och var således inte synlig för allmänheten. Därför är den heller inte relevant för undersökningen. Även den abstrakta skulpturen och bysterna av arbetarrörelsens ledare har valts bort trots att de står i foajén. Detta

¹⁸ Brink Pinto, 2009, s. 25.

¹⁹ H, Belting, *Image, Medium, Body: A New Approach to Iconology* i *Critical inquiry*, 31:2, 2005, s. 302.

då denna undersöknings ikonografisk-ikonologiska metod inte är lämplig för den sortens konst.

De två valda relieferna, *Arbetarrörelsens historia* och *April*, avbildar realistiskt arbetarmän vars uttryck och agerande tydligt kan placeras inom den heterosexuella matrisens ramar. De är därför relevanta för att besvara undersökningens frågeställningar.

Metod

Undersökning kommer använda Erwin Panofskys ikonografisk-ikonologiska metod. Detta då konstvetaren Lars Berggren menar att ikonografin är central i studiet av propaganda och reklam²⁰ vilket gör den lämplig för att studera den ofta propagandistiska arbetarkonsten.²¹ Arbetarkonsten brukar dessutom ett säreget ikonografiskt språk enligt konstvetaren Fred Andersson.²² Likt renässansens bilder är arbetarrörelsens fanor, målningar och märken fyllda med symboler som, placerade i rätt kontext, har tydliga funktioner. De här två anledningarna bekräftar nyttan av att applicera den ikonografisk-ikonologiska metoden. Dessutom menar Panofsky att bildens formella nivå besitter innehåll vilket är centralt för att betrakta det visuella som en del i den performativitet som ligger till grund för uppsatsens teoretiska ramverk.²³

Panofskys metod bygger på en tredelad analys där första steget är den preikonografiska nivån. På den preikonografiska nivån undersöks verkets formella kvaliteter och placeras i en historisk stilmässig kontext.²⁴ För att säkra att detta sker på ett korrekt vis menar Panofsky att det krävs ett brett referensmaterial och en god insikt i stilens historia.²⁵ Här kan uppsatsen stödja sig på Margareta Ståhls utförliga forskning om arbetarrörelsens konst.

Sedan kommer den ikonografiska nivån där bildens innehåll kontextualiseras och dess symboler får betydelse. Här menar Panofsky att det är särskilt viktigt med insikt i hur teman och koncept förmedlats i den aktuella kontexten vilket gör litteratur som behandlar historisk

²⁰ L, Berggren, *Ikonografi och ikonologi*, Åbo akademi, Åbo, 2005, s. 1.

²¹ Ståhl, 2009, s. 75 & Ståhl, 2009, s. 128.

²² F, Andersson, *Iconography of the Labour Movement; Part 1: Republican Iconography, 1792–1848*, Iconographisk post, nr 1 av 2, 2020. Samt Lars Berggren, *Iconography of the Labour Movement; Part 2: Socialist Iconography, 1848–1952*, Iconographisk post, nr 3 av 4 2020, s. 157.

²³ M, Hatt & C, Klöckner, *Art history a critical introduction to its methods*, Manchester University press, Manchester, 2006, s. 98.

²⁴ Hatt & Clonk, 2006, s. 107–109.

²⁵ Hatt & Clonk, 2006, s. 109.

bakgrund och bildernas sammanhang är ytterst relevanta.²⁶ Det är därför viktigt att vara medveten om den historiska kontext i vilken symbolerna är verksamma.

Sist är den ikonologiska nivån där symbolerna från den ikonografiska analysen får mening. De tolkas med hjälp av kontextualiserande litteratur och det teoretiska ramverket för att sedan användas till att besvara de aktuella frågeställningarna. Även här är den förståelse för arbetarrörelsen som litteraturen ger högst relevant då Panofsky understryker vikten av att förstå hur det mänskliga sinnet tog sig uttryck i olika historiska kontexter något som relevant kulturell förståelse kan bidra till.²⁷

Undersökningen genomförs genom besök på Folkets hus i Malmö för att studera verken. Där påbörjas analysen genom att en majoritet av den preikonografiska liksom delar av den ikonografiska nivån utförs. Båda dessa kompletteras med hjälp av fotomaterial från besöken som studeras med hjälp av relevant litteratur.

Tidigare forskning

Det finns gott om litteratur som berör svensk arbetarrörelse. För den här undersökningen är forskning som fokuserar på arbetarrörelsens identitet och identitet inom arbetarrörelsen mest relevant. Här är fältet betydligt snävare särskilt om forskningen skall kopplas specifikt till manlighet, konst eller båda. Skall den samtidigt behandla mellankrigstiden och folkhemspanneraden när empirin skapades och monterades på Folkets hus i Malmö blir det än snävare. Det finns dock ett flertal verk som berör just identitet i arbetarrörelsens. Bland dem har Ronny Ambjörnssons idéhistoriska verk *Den skötsamma arbetaren*²⁸ närmare legendarisk status. Den beskriver den svenska arbetarrörelsens identitära och politiska skötsamhetsprojekt. Där man från slutet av 1800-talet approprierade borgerlig moral som kombinerades med nykterhet, bildning och frikyrklighet för att skapa en säregen identitet och vinna politisk legitimitet.²⁹ Historikern och genusvetaren Andres Brink Pintos *Med Lenin på byrå* som redan flitigt frekventerat uppsatsens teoriavsnitt behandlar även den manlighetsideal i svensk arbetarrörelse under första halvan av 1900-talet. Den fokuserar dock främst på alternativ till skötsamhetsidealet och på hur idealen reproduceras genom arbetarrörelsens kultur.³⁰

²⁶ Hatt & Clonk, 2006, s. 109.

²⁷ Hatt & Clonk, 2006, s. 109.

²⁸ R, Ambjörnsson, *Den skötsamma arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*, Fjärde utökade upplagan, Carlsson förlag, Stockholm, 2017.

²⁹ Ambjörnsson, 2017, s. 23.

³⁰ Brink Pinto, 2009.

Det finns en del forskning gjord om arbetarrörelsens konst även om en stor del av denna fokuserar sovjetisk realismen, något som inte är relevant i den här uppsatsen. Främst bland konstvetare som beskrivit den svenska arbetarrörelsens konst är Margaretha Ståhl.³¹ Hon har med utgång i sin forskning om arbetarrörelsens fanor och märken skrivit ett flertal texter som berör olika aspekter av den svenska arbetarrörelsens konst. Ett exempel på detta är antologin *Fram träder arbetaren* som används flitigt i den här undersökningen. I *Fram träder arbetaren* och ännu mer i hennes texter om arbetarrörelsens fanor är den ikonografiska ansatsen. Denna ikonografi beskrivs dock allra bäst av den finske konstvetaren Fred Andersson som i *Iconographisk post* beskrivit arbetarrörelsens ikonografis historia.³² Ett arbete är mycket viktigt för den här uppsatsen och i forskningen om arbetarrörelsens ikonografi generellt. Även den brittiske forskaren Tony Bennett har varit viktig för den här uppsatsen. Hans verk *The birth of the museum* har givit en grund till förståelsen av Folkets hus som en pedagogisk-ideologisk institution och hur viktigt dessa lokalers visuella uttryck var i skapandet av en säregen arbetaridentitet.³³ Med hjälp av hans forskning om museet går det också att dra slutsatser om hur de här visuella uttrycken kan bidra till att reproducera ideal.

Disposition

Undersökningen är uppbyggd i fyra delar. Först en historisk bakgrund som behandlar arbetarrörelsen, dess konst och Folkets hus rörelsen. Efter det följer undersökningen av *Arbetarrörelsens historia* av Robert Nilsson och *April* av Bertil Landelius. De är båda utförda i fyra delar, en inledning följt av analysens preikonografiska, ikonografiska och ikonologiska nivåer. Sist ut är en sammanfattande diskussion som knyter ihop resultaten från de två analyserna för att besvara undersökningens frågeställningar.

³¹ Ståhl, 2009.

³² Andersson, 2020.

³³ T, Bennett, *The birth of the museum: history, theory, politics*, Routledge, London, 1995.

Skötsamma proletärer och bildade farsor

Historisk bakgrund

Under 1800-talet växer sig det industriella proletariatet större och större i Sverige och mot slutet av samma århundrade organiserar det sig i en socialistisk arbetarrörelse. Arbetarrörelsen består av en politisk och en facklig gren med det gemensamma målet att omdana Sverige till en socialistisk stat. Rörelsen har dock redan från början även ambitionen att lyfta de arbetare som de organiserar ur andlig fattigdom med hjälp av bildning. Detta både som ett redskap i den politiska kampen och på grund av bildningens egenvärde. I bildningsambitionen ingår ett brett program där bland annat konsten har en viktig roll.

När så Sveriges första Folkets hus invigs i Kristianstad 1890 var redan konsten en viktig del av projektet och den kommer att bli en viktig del av de många Folkets hus som skulle byggas. Som ett led i detta projekt bildas flera konstfrämjande organisationer med målet att köpa konst till de nybyggda lokalerna. Det skall gärna vara politisk konst som införskaffas, konst som manar till kamp och inspirerar besökarna. Konsten som avbildar arbetarnas vardag och konst utförd av arbetare och även den viktig i inredningen av Folkets hus runt om i landet.³⁴

I arbetarrörelsens ambition att bygga en självmedveten och organiserad arbetarklass fyllde Folkets hus och den konst som hängde där en liknande funktion som museerna gjorde i 1800-talets nationalstatsbyggen. Den brittiska sociologen Tony Bennett beskriver 1800-talets museer som ett redskap för att inordna medborgarna i ett enat och medvetet medborgarskap genom att subjektifiera dem i förhållande till ”de andra”.³⁵ ”De andra” för arbetarrörelsen är inte koloniala undersåtar eller medborgare i andra nationalstater utan borgarklassen och de arbetare som inte lyckas uppnå de skötsamhetsideal som krävdes för att accepteras som delar av arbetarrörelsen. Med lokala anknytningar i arkitektur och konst försökte man skapa identifikation och främja identiteten som del av en medveten arbetarklass.³⁶ På detta sätt kunde de inflytelserika grupperna inom arbetarrörelsen med val av bilder i Folkets hus välja vilka normer och ideal som skulle reproduceras på dess väggar. De normer och ideal som spreds för att inordna besökarna i arbetarrörelsen. För de som besöker Folkets hus lärde sig onekligen av konsten, internaliserade de idealiserade bilderna av kämpande arbetare och försökte sedan själva reproducera detta.

³⁴ Ståhl, 2009, s. 133.

³⁵ Bennett, 1995, s. 62–63 & s. 78–79.

³⁶ Ståhl, 2009, s. 128 & Ståhl, 2009, s. 133.

Den kampberedde arbetaren: *Arbetarrörelsens Historia*

Det första en besökare på Folkets hus i Malmö möts av den glaserade reliefen *Arbetarrörelsens historia* av Robert Nilsson som mäter 2 x 9,65 meter. Bilden föreställer en två parallella rörelser. Svarta rökmoln som driver vänsterut i bilden från mörka skorstenar och arbetare som från de djupaste mörkret i fabriken bryter sig fria och ledda av en agitator marscherar mot solen.

Bild 1: Robert Nilsson, *Arbetarrörelsens historia*, 1947, glaserad relief, 2 x 9,65 meter, Folkets hus Malmö, foto: Lowe Smith Jonsson.

Preikonografisk analys

Bildens centrum domineras av en man i grå kostym och utsträckta armar. Hans skägg och hår är blont. Munnen är öppen som om han talar och de utsträckta armarna skvallrar om att mannen är i rörelse. Han är situerad på en träplattform i ett gråvitt träd med kala grenar som strävar upp mot himlen. Nedanför honom just till vänster om trädet är nio män i gråa oömma kläder placerade. Männerna är avbildade med olika ansiktsbe håring och unika ansiktsdrag, även frisyerna är individuellt skulpterade. Deras vänstra armar är alla resta i en vågrät gest och pekar mot bildens högra kant.

Till vänster om det centrala agitationsmotivet avbildas ett fabrikslandskap och tolv män i gråsvarta jackor och byxor. Fabrikslandskapet består av ett grått tak och är fyllt med former, kugghjul och remmar, maskiner som människorna interagerar med. Strukturen har inget egentligt djup och betraktaren ser inte vad som befinner sig bakom maskinerna men bristen på ljus antyder att strukturen fortsätter. Fabriken saknar helt vägg mot betraktaren vilket tillåter

en obehindrad blick på människorna och fabriken interiör. Männena placerade i fabriken har gradvis mer krökta ryggar ju längre ner till vänster i bilden de är placerade. De närmast mitten står rakryggade medan de längst till vänster sitter böjda över sitt arbete. Längst till höger lyfter en man upp fabriken tak och släpper in den strålande solen. Till vänster om honom är en man början på en kedja männen bildar genom att fatta varandras armar. Deras kroppar är spända som i ansträngning, något som avtar längre vänsterut där de spända kropparna ersätts av de tidigare nämnda krökta ryggar. Ovanpå fabriken tak är elva skorstenar placerade. De reser sig mot himlen och spyr ut ett gigantiskt moln av svart röd rök som färdas vänsterut i bilden.

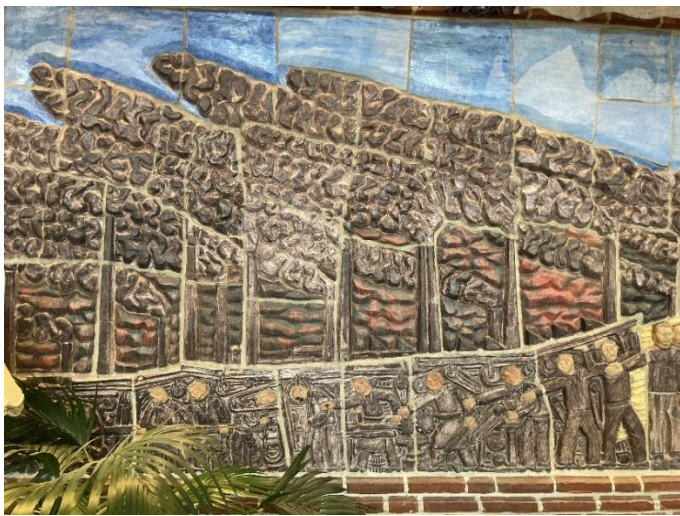

Bild 2: Robert Nilsson, *Arbetarrörelsens historia*, 1947, glaserad relief, 2 x 9,65 meter, Folkets hus Malmö, foto: Lowe Smith Jonsson.

Bild 3: Robert Nilsson, *Arbetarrörelsens historia*, 1947, glaserad relief, 2 x 9,65 meter, Folkets hus Malmö, foto: Lowe Smith Jonsson.

På andra sidan agitatorn i bildens centrum är en stor mängd män avbildade i växande storlek från bakom hans träd till bildens högra kant. De är klädda i liknande gråsvarta munderingar som bildens övriga män. Männens avbildas i rörelse, vandrandes tillsammans högerut i bildrummet. De har raka ryggar men avslappnade kroppar och blickarna är riktade snett uppåt mot en punkt just under bildens övre högra hörn. De har armarna hängande vid sidan med nävarna knutna. Även de här männen har unikt skulpterade ansikten och varierade frisyrier, de är dock gjorda med en betydligt lägre detaljnivå än gruppen män direkt till vänster om agitatorns träd. Ungefär var sjunde till åttonde figur håller även i stänger som bär upp de totalt röda fanorna som är avbildade ovan den långa raden av män. Fanorna och männen är avbildade på ett sätt som föreslår att betraktaren skall uppfatta samlingen som mycket större, synligt i bilden är bara ett av många led.

Fanorna bildar en trappa på vilken åtta barn avbildas klättrandes mot bildens övre högra hörn. De är klädda i blåa kortbyxor och långärmade tröjor i samma färg. De har blondt hår och håller varandra i händerna, bildandes en sammanhängande kedja. Barnet längst till höger är placerat nästan uppe vid bildens övre högra hörn och blickar mot samma punkt som männen avbildade nedanför honom. Han har sin vänstra arm med en öppen hand utsträckt mot denna plats i bilden. Barnet till vänster om honom blickar tillbaka på de andra i kedjan vars blickar likt personen placerad längst till höger är riktade mot bildens övre högra hörn eller rakt ut mot betraktaren.

Verkets övre högra hörn är ursprunget för solstrålarna som sprider sig över bilden. De bryter igenom de rökpelare som finns även i bildens högra del och lyser ner på den långa raden tågande män. Strålarna letar sig även in i den mörka fabriken i bildens nedre vänstra hörn. Bildens bakgrund består av en blå himmel.

Ikonografisk analys

Som titeln av verket *Arbetarrörelsens historia* avslöjar, handlar bilden om arbetarrörelsen, vars främsta tecken är arbetarmannen. Det är också det första och mest frekvent använda tecknet i denna bild.³⁷ De många människorna som avbildas är arbetare. De är klädda i oömma kläder och ett flertal av dem arbetar med maskinerna i fabriken i bildens nedre vänstra hörn. Arbetarna avbildas även bärandes ett av arbetarrörelsens andra viktiga tecken, den röda fanan.³⁸ Ett tecken inte bara för arbetarrörelsen utan även för just industriarbetarna.³⁹ Fanbärare, vilket det finns elva av i den här bilden, är enligt Ståhl även en symbol för fackföreningsrörelsen.⁴⁰

Fabriken, i bildens nedre vänstra del, är en symbol för makt i arbetarrörelsens ikonografi.⁴¹ Denna makt kan dock äga olika betydelser. Antingen negativ makt, chefernas makt över arbetarna eller positiv makt, arbetarnas makt över produktionen genom fackföreningar och industriell demokrati. I *Arbetarrörelsens historia* har industrin en negativ konnotation. Det finns fyra anledningar till denna slutsats. Först och främst, ljuset är en mycket viktig del av arbetarrörelsens ikonografi men fabrikerna är inte bara den enda mörka delen av bilden utan rökmolnen som de spyr ut blockerar även solstrålarna.⁴² Viktigt är även hur arbetarna i fabrikerna avbildas. De avbildas med krökta ryggar vilket betyder fattigdom, svält och arbetslöshet.⁴³ Arbetarnas rörelse ut från fabrikerna har även en viktig innebörd. De leder ut varandra i en kedja från fabrikernas mörker till demonstrationstågets strålande ljus. Denna kedja av sammanlänkade kroppar är också ett tecken inom arbetarrörelsens ikonografi och kallas *broderskapets kedja* och betyder solidaritet.⁴⁴ Sist är även mannen som står och håller upp en bit av fabrikstaket signifikant. Detta motiv är mycket likt, och sannolikt inspirerat av, bilden av arbetaren som bryter sina kedjor. Ett klassiskt motiv från arbetarrörelsens tidiga ikonografi som betyder frihet.⁴⁵ Här i kontrast till arbetsgivarnas makt och det förtryck arbetarna utsattes för som symboliseras av fabriken.⁴⁶ Fabrikerna och arbetarna i dem blir här alltså en symbol för arbetare som frigör sig från förtryck.

³⁷ Andersson, 2017, s. 170 & Ståhl, 2009, s. 159.

³⁸ Andersson, 2020, s. 160–161.

³⁹ Ståhl, 2009, s. 159–160.

⁴⁰ Ståhl, 2009, s. 172.

⁴¹ Ståhl, 2009, s. 77.

⁴² Andersson, 2020, s. 164 & 169–170.

⁴³ Ståhl, 2009, s. 94.

⁴⁴ Ståhl, 2009, s. 161.

⁴⁵ L, Johansson, B, S, Frykman & U, Kjellman, *Arbetarrörelse och arbetarkultur*, Carlsson, Stockholm, 2007, s. 363.

⁴⁶ Andersson, 2020, s. 178 & Johansson, Frykman & Kjellman, 2007, s. 363.

Bild 4 & 5: Robert Nilsson, *Arbetarrörelsens historia*, 1947, glaserad relief, 2 x 9,65 meter, Folkets hus Malmö, foto: Lowe Smith Jonsson.

Ljuset, här framställt genom solstrålarna, har tre huvudsakliga betydelser i arbetarrörelsens ikonografi. Först och främst är det upplysning, kunskap och civilisation, även kopplad till självförbättring i socialismens tjänst.⁴⁷ Den andra innebörden är den nya världen, fylld med alla de positiva värden som den kommande socialistiska världsordningen kopplades till.⁴⁸ Sist är den också en symbol för arbetarens frihet.⁴⁹ Dessa betydelser är inte uteslutande och interagerar i detta verk. I denna bild vänds alla blickar, och den långa raden män, mot ljuset och det bör därför betraktas som målet, inte medlet. Det symboliserar den nya morgondagen, framtidens socialism.

Mannen som avbildas i trädet är August Palm, en av arbetarrörelsens tidiga ledare.⁵⁰ Värdeperspektiv är vanligt i arbetarrörelsens bildspråk vilket gör denna person, markant större än de andra och placerad i bildens mitt mycket viktig.⁵¹ Palm är inte klädd som de andra utan bär borgerlighetens kläder i form av kostym och det med makt och status laddade plagget slips.⁵² Han avbildas som en agitator, inte som en lugn och värdig statsman, något som är

⁴⁷ Andersson, 2020, s. 189.

⁴⁸ Ståhl, 2009, s. 70.

⁴⁹ Ståhl, 2009, s. 162.

⁵⁰ Ståhl, 2009, s. 79.

⁵¹ Ståhl, 2009, s. 133.

⁵² J Craik, *Fashion; the key concepts*, Berg, New York, 2009, s. 122-123.

typisk för Palm som ofta var en motståndare till partiledningen.⁵³ Han kopplas till radikal socialdemokrati, till kamp och till just arbetarklassen som koncept. Dessa begrepp skulle därför vara centrala i hur bilden hade uppfattats av en betraktare från arbetarklassen.⁵⁴

Han avbildas oftast agiterande i ett pårönträd, ett motiv som anspelar på ett av hans kända tal, det går därför att anta att trädet även i denna bild är just ett pårönträd.⁵⁵

Ofta placeras olika ledare för arbetarrörelsen i bilder som denna, dels för att hedras, dels för inspiration, identifikation och för de specifika konnotationer de bär med sig.⁵⁶ De människor som avbildas nedanför Palms pårönträd är ett exempel på detta fenomen. Det är ofta svårt att identifiera dessa figurer då nationella ledare blandas med viktiga men mindre omskrivna lokala företrädare. Vissa har mer särpräglade drag och är därför lätta att känna igen, Axel Danielsson med sina mustascher, sitt bakåtkammade hår och bestämda uttryck är ett exempel på detta.⁵⁷ Han är personen placerad längst till vänster i skaran.

Männen i led till höger om August Palm och hans pårönträd föreställer ett demonstrationståg.⁵⁸ Arbetare vandrande i täta rader med raka ryggar bärandes fanor kan i princip inte vara något annat i den här kontexten. De raka linjerna tyder på disciplin och tillsammans med de knutna nävarna symboliserar tåget kampvilja och beredskap.⁵⁹ Demonstrationståget marscherar mot solen, något som de uppvända blickarna gör det omöjligt att ta miste om. Tåget får i denna kontext funktionen att symbolisera arbetarrörelsens kamp för en bättre värld. De raka ryggarna och höjda huvudena talar också om värdighet något som var otroligt viktigt i arbetarkonsten.⁶⁰

Ovanpå demonstrationstågets fanor klättrar åtta barn. Barn har en specifik betydelse i arbetarrörelsens ikonografi och är kopplade till framtid och hopp.⁶¹ Just bilden av ett barn som pekar mot solen är ett tecken med liknande betydelse men mer specifikt kopplad till den socialistiska framtiden.⁶² Barnen formar även de en broderskapets människokedja vilket gör dem till bärare även av detta teckens solidariska budskap.⁶³ Alla skall med på vägen mot en ny framtid. Innebörden blir nästan övertydlig när barnen klättrar från fabrikena, symbolen för förtryckarnas makt, på de röda fanorna, socialismens symbol. Fanorna bärs upp av arbetarna i

⁵³ Andersson, 2020, s. 186.

⁵⁴ Andersson, 2020, s. 186.

⁵⁵ Andersson, 2020, s. 186 & Ståhl, 2009, s. 79.

⁵⁶ Ståhl, 2009, s. 196.

⁵⁷ Andersson, 2020, s. 184.

⁵⁸ Ståhl, 2009, s. 67–68.

⁵⁹ Johannesson, Frykman & Kjellman, 2007, s. 336.

⁶⁰ Ståhl, 2009, s. 128.

⁶¹ Andersson, 2020, s. 176–177.

⁶² Andersson, 2020, s. 169–170.

⁶³ Ståhl, 2009, s. 161.

demonstrationståget, som bekant är en symbol för arbetarrörelsen och den fackliga organisationen, mot solen, tecknet för den socialistiska framtiden. Motivet kan likställas med den kända raden från arbetarrörelsens kampsång *Internationalen* ”från mörkret stiga vi mot ljuset, från intet allt vi vilja bli”. Allt dirigerat av arbetarrörelsens stora ledare August Palm från sitt päronträd.

Ikonologisk analys

I grunden bör detta verk betraktas som en bild avbildande politisk kamp och framtidstro och i detta motiv är den manliga arbetaren central. Dessa arbetare är redan i den ikonografiska analysen kopplade till just den politiska kamp som utförs av arbetarrörelsen. Vad får då detta för innebörd i relation till bildens roll som en reproduktion av manlighet placerad i ett ideologiskt sammanhang?

1. Den skötsamme arbetaren

Bilden knyter an det skötsamhetsideal som är väl etablerat i svensk arbetarrörelse sedan sent 1800-tal. Arbetarrörelsen skall bilda och utveckla sig själv för att visa sig värdig att styra över sig själva och landet. I detta ideal är självkontroll, nykterhet, värdighet och framför allt aktörsskap värderat mycket högt.⁶⁴ Jag menar att arbetarna som avbildas i demonstrationståget och de arbetare som bryter sig ut ur fabriken är en bild av just denna skötsamhet, en skötsamhet som är starkt kopplad till manlighet.⁶⁵

Arbetarna i bilden är porträtterade med kraftiga kroppar och alla har blont hår. Detta är drag typiska för ett idealt manligt utseende under tiden.⁶⁶ Deras raka ryggar bär i arbetarrörelsens ikonografi på en frihetlig innebörd. Arbetaren med rak rygg är fri och värdig och har framför allt kontroll över sitt eget liv.⁶⁷ Dessa drag överensstämmer också med det av Ambjörnsson etablerade skötsamhetsidealet där självkontroll är en av de viktigaste aspekterna.⁶⁸

I Nilssons relief marscherar de skötsamma arbetarna i välordnade led med fanorna i regelbundna intervaller. Den skötsamme arbetaren kontrasteras ofta mot bilden av den råa oskötsamma arbetaren inom arbetarrörelsen. Den oskötsamme arbetaren är en slav, styrd av

⁶⁴ Brink Pinto, 2009, s. 102.

⁶⁵ Brink Pinto, 2009, s. 104.

⁶⁶ Ståhl, 2009, s. 75.

⁶⁷ Ståhl, 2009, s. 94.

⁶⁸ Brink Pinto, 2009, s. 101-103.

sina egna impulser och lättpåverkad av borgarklassen.⁶⁹ Något som representeras av arbetarna med böjda ryggar längst in i fabriken i Nilssons verk. De är vända ner mot sitt arbete och bort från solen, solen som symboliserar socialism, framtid och frihet. Denna nidsbild visar ett misslyckat performance av manlighet och lär betraktaren hur man inte skall vara. Att på detta sätt kontrastera den råa oskötsamma arbetaren mot det skötsamma idealet gör bilden dubbelt effektiv i normativ bemärkelse. Beträktaren konfronteras med både förebilder och avskräckande exempel. Beträktaren visas, som Bennett lyfter i sin studie av det ideologiska museet, både gemenskapen han skall identifiera sig med och de andra som gemenskapen skapas i kontrast till.⁷⁰ Ambjörnsson lyfter hur denna kamp mot de oskötsamma är minst lika viktig som den mot borgarklassen i reproduktionen av ideal inom arbetarrörelsen.⁷¹

2. En ifrågasatt skötsamhet

Detta skötsamma ideal är dock inte helt utan tävlan som hegemonisk maskulinitet inom svensk arbetarrörelse.⁷² Konkurrensen kommer framförallt från en hårdare mer kampberedd manlighet som reproduceras av den kommunistiska pressen.⁷³ I förhållande till denna kan den socialdemokratiska arbetarrörelsens skötsamma maskulinitet verka förslappad och svag, en bild som denna rivaliserande grupp aktivt spär på. Denna nidsbild är något man hela tiden måste förhålla sig till i den socialdemokratiska arbetarrörelsen då kampen om den hegemoniska maskuliniteten också är en politisk kamp som påverkar vilken del av arbetarrörelsen arbetarna identifierar sig med och vill tillhöra.⁷⁴

Jag menar att denna kamp syns i Nilssons fresk där arbetarna avbildas med nävarna knutna vid sin sida. Den knutna näven är redo för kamp, i sin renaste form är den redo för våld, vilket är en mycket kroppslig gärning kopplad till manlighet i många kulturer. Våldet hade en positiv konnotation i svensk kommunistisk arbetarrörelse. I denna förmedlades deltagande i antifascistiska skyddskåror och annat bruk av våld, mot framför allt fascister, som en framgångsrik reproduktion av manlighet.⁷⁵ Detta uttryck i bilden skulle alltså kunna tolkas som en reproduktion av en mer våldsamt maskulinitet redo att använda nävarna i kampen för socialismen.

⁶⁹ Brink Pinto, 2009, s. 103.

⁷⁰ Bennett, 1995, s. 77 & s. 79.

⁷¹ Brink Pinto, 2009, s. 102.

⁷² Brink Pinto, 2009, s. 102 & 104.

⁷³ Brink Pinto, 2009, s. 123.

⁷⁴ Brink Pinto, 2009, s. 120.

⁷⁵ Brink Pinto, 2009, s. 120.

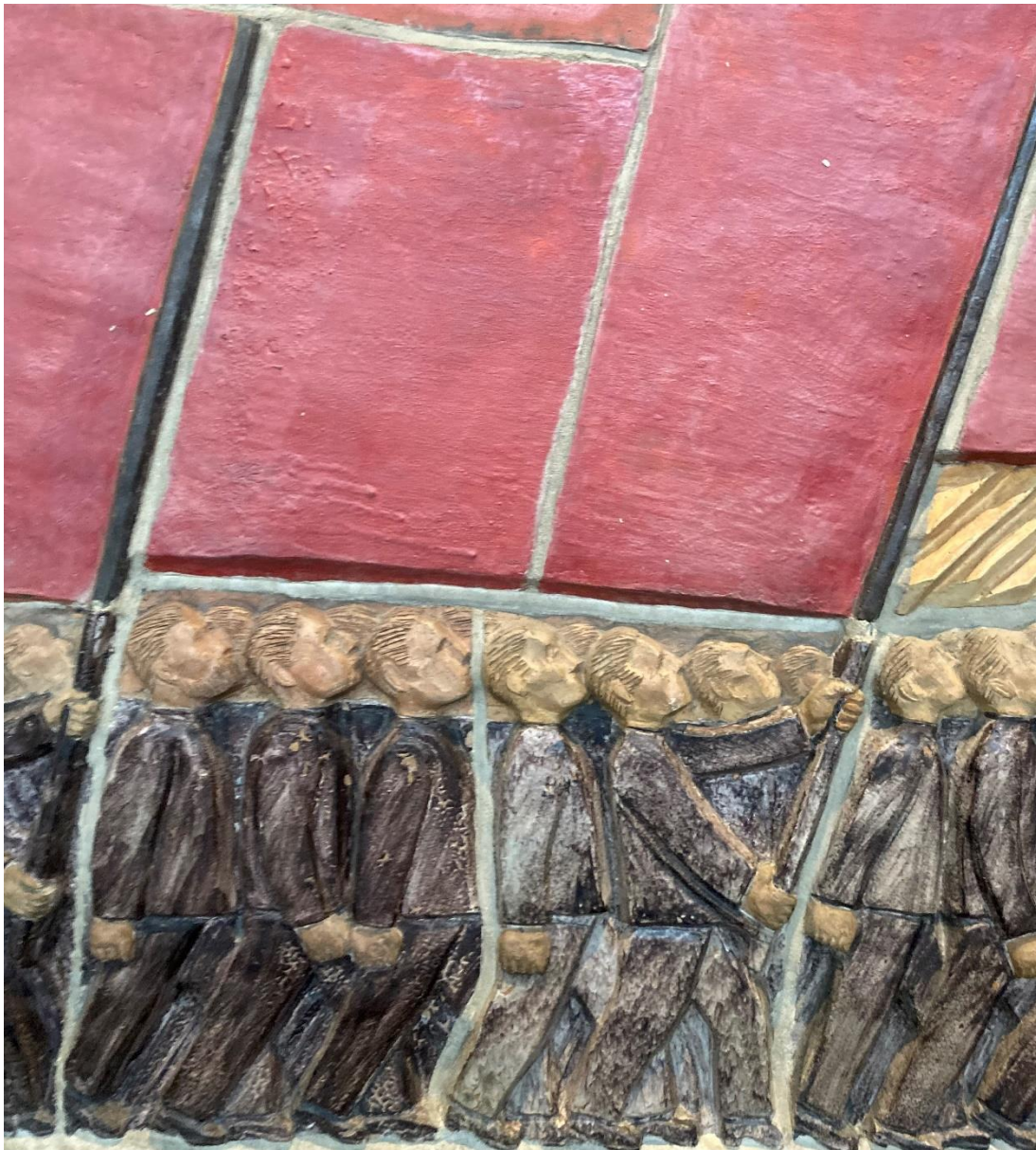

Bild 5: Robert Nilsson, *Arbetarrörelsens historia*, 1947, glaserad relief, 2 x 9,65 meter, Folkets hus Malmö, foto: Lowe Smith Jonsson.

Detta bör dock betraktas som en bristfällig tolkning. Det är helt rätt att de knutna nävarna interagerar med den kampberedda manligheten men de är inte en reproduktion av denna utan snarare ett försvarstal mot dess anklagelser. I den socialdemokratiska reformistiska kontext Folkets hus verkar, kopplas våldet snarare till råhet, barbari, oskötsamhet och i viss mån till fascism, kort sagt den vilda mannen förslavad av sina egna impulser.⁷⁶ Detta var en avbild som man inte ville förknippas med. I det skötsamma manlighetsprojektet är arbetaren inte våldsam utan behärskad, fredlig och flitig.⁷⁷ Den knutna näven hänger i Nilssons verk

⁷⁶ Brink Pinto, 2009, s. 102.

⁷⁷ Brink Pinto, 2009, s. 102.

oanvänd vid sidan. Den hänger inte där som ett vapen utan som en påminnelse om arbetarrörelsens oanvända kraft, en kraft som kan bli våld om inte arbetarna är behärskade och rationella aktörer.⁷⁸ Den knutna näven, redo till kamp men efter aktivt val hängande återhållsamt vid sidan, är ett försvar av den skötsamme mannen. Han blir i denna bild dubbelt manlig. Då han både besitter dels den kommunistiske mannens kampberedskap och våldskapital dels den skötsamme mannens självbehärskning och rationalitet när han väljer att inte använda detta.⁷⁹ När betraktaren möter Nilssons verk ser han en kompromiss mellan den kampberedda och den skötsamma arbetaren. En kompromiss framförhandlad av den skötsamma arbetarrörelsen.

⁷⁸ Brink Pinto, 2009, s. 119.

⁷⁹ Brink Pinto, 2009, s. 120.

Att bygga sina ideal: *April*

På väggen ovanför trappan upp från Folkets hus foajé till dess andra våningsplan är den monumentala väggmålningen *April* av Bertil Landelius installerad. Den är 3,5 x 8 meter och är utförd al fresco.

Bild 7: Bertil Landelius, *April*, 1947, al fresco, 3,5 x 8 meter, Folkets hus Malmö, foto: Lowe Smith Jonsson.

Preikonografisk analys

Med matta färger har tio människor avbildats samlade kring en pyramidstruktur i stål med block, talja och en krok, en sorts enkel kran. Denna står framför en hög brytsten. Bakgrunden består av en grå horisont bakom en stenmur. I bildens högra del skapas ett grunt djup genom antydning av en sliten vitputsad tegelvägg i bildens mellangrund. På bildens vänstra sida avbildas en tunn björk utan grenar vid en stig som ringlar sig ut ur bilden längs med en stenmur. Allt badar i ett strålande solsken.

Bilden kan delas in i tre grupper. Den första, till höger, återger två kvinnor som arbetar kring husknuten. Längst till höger, framför den slitna fasaden, sitter en kvinna med krökt rygg och en lös svartgrå klänning som täcker hela hennes kropp utom huvudet där ansiktet lämnas

fritt men resten täcks av en vit huvudduk. Hennes ena fot är synlig och den bär en träsko. I högra handen fattar hon en liten kniv och med den skalar hon en potatis. Mellan sina ben har hon en bunke fylld med skalade potatisar. Hennes ögon är riktade mot arbetet och det fårade ansiktet har ett koncentrerat uttryck. Runt det vitputsade hörnet avbildas gruppens andra kvinna. Hon bär också en heltäckande klänning, hennes kropp får dock lite mer form då den spänns åt kring midjan av ett förkläde. Även hon bär träskor och har sitt hår täckt med en vit huvudduk. Hennes klänning har en röd klar färg i kontrast mot den andra kvinnans gråsvarta. Kvinnans kropp är spänd och böjs till höger. I höger hand bär hon en hink som tycks vara vad som tynger ner henne. Hennes ansikte är avbildat med skarpa former i ett spänt uttryck.

Bild 8: Bertil Landelius, del av *April*, 1947, al fresco, 3,5 x 8 meter, Folkets hus Malmö, foto: Lowe Smith Jonsson. Den högra gruppen.

Bild 9: Bertil Landelius, del av *April*, 1947, al fresco, 3,5 x 8 meter, Folkets hus Malmö, foto: Lowe Smith Jonsson. Den centrala gruppen.

I en central grupp är fyra män är situerade, tre placerade inom den pyramidstruktur som bildas av stålbalkarna och en vilandes på brytstenen till vänster om de andra. Den vänstra av de tre männen under kranen avbildas stående. Han är klädd i beige-brun tröja och byxor, till detta bär han en brun lös keps och träskor. Mannens ansikte har ett koncentrerat uttryck och blickar mot de två männen på marken. Hans kropp är lätt framåtböjd och tycks spänd. De två männen på marken avbildas bakifrån. Den ena på alla fyra klädd i bruna byxor, en röd tröja träskor. Den andre står på knä och bär blåa byxor vit instoppad tröja och träskor. En fjärde man sitter vilandes på brytstenen i bakgrunden. Han är klädd i bruna lösa byxor och en brun väst över en lös vit tröja. Han bär gummistövlar, i vilka byxorna är instoppade, och en svart basker över det bruna håret. Även ansiktet är avbildat med ett avslappnat uttryck, öppen mun och blicken likt kroppen riktad åt vänster mot den vänstra gruppen. Hans vänstra hand som döljs till stor del bakom en av stålbalkarna håller en hammare. De fyra männen badar i solljus som glänser i deras hår och kläder.

I bildens vänstra del finns en sista grupp. Här avbildas en flicka placerad i bildens förgrund direkt framför den vilande mannen i den centrala gruppen. Hon har blont hår, ljusblå rutig klänning med vit krage och på fötterna har hon små träskor. Till vänster om flickan står två kvinnor. De bär knälånga formsittande klänningar en i rött och en i rosa. De bär likt de andra kvinnorna träskor men till skillnad från dem bär de ingen huvudduk. Kvinnan i rosa klänning har blont hår och bär ett lika blont spädbarn i sin famn. Spädbarnet är insvept i ett grönt tygstycke. Hon har skarpa ansiktsdrag och läpparna formar ett leende medan ögonen är kraftigt skuggade. Hon tittar ner på den blonda flickan. Kvinnan i röd klänning har det bruna håret uppsatt. Även hon avbildas med skarpa ansiktsdrag men ögonen är inte lika skuggade och det finns en antydning till leende även i hennes ansikte. Hennes kropp tycks vara i rörelse framåt och hon sträcker fram sin vänstra hand med öppen handflata mot den vilande mannen i bildens centrala grupp.

Bild 10: Bertil Landelius, del av *April*, 1947, al fresco, 3,5 x 8 meter, Folkets hus Malmö, foto: Lowe Smith Jonsson. Den vänstra gruppen.

Ikonografisk analys

Då arbetarkonsten, särskilt i offentliga platser likt Folkets hus, främst avbildar arbetarnas egen verklighet föreställer de avbildade människorna arbetare.⁸⁰ Liksom i Nilssons bild står arbetarmannen som symbol för arbetarrörelsen. De fyra männen i mitten kan därför betraktas som en symbol för arbetarrörelsen.⁸¹

Olsson och Ekdal lyfter att arbetare även återges i vardagssituationer byggandes det nya samhället.⁸² Det passar bra i Landelius verk som föreställer arbetare i arbete men inte på en specifik arbetsplats. Männen i bilden bär häller inte de blåställ som var typiska när arbetare avbildades på sina arbetsplatser.⁸³ Ett exempel på motiv där arbetare avbildas i arbete utanför arbetsplatserna är egnahemsrörelsen som under 20, 30 och 40-talen var framträdande i svensk politik och även i arbetarrörelsens konst.⁸⁴ Egnahemsrörelsen beskrivs av Ambjörnsson som ett vågspel där bara sparsamma, en skötsam dygd, arbetare kunde spara ihop pengarna som behövdes för egnahemslånen.⁸⁵ Klarade mannen att göra den här satsningen kunde han också göra resan från arbetare till hemmansägare, något som syntes bland annat i telefonkatalogen.⁸⁶ Betraktas bilden ur detta perspektiv får även kvinnorna på de båda sidorna om männen ett tydligt sammanhang, de i det egna hemmet och de som är kvar i arbetarbarackerna.

Den krökta ryggen har tydlig betydelse i arbetarkonsten, den är tecken för fattigdom, svält och arbetslöshet.⁸⁷ Kvinnorna till höger med sina krökta ryggar och sammanbitna ansiktsdrag kan betraktas som symbol för detta. I kontrast står kvinnorna till vänster som idealet. Med sina raka ryggar, hälsosamma kroppar och friska barn symboliserar de det familjeideal som ansågs eftersträvansvärt under tiden.⁸⁸ Barnet är dessutom en av de mest potenta symbolerna i arbetarrörelsens ikonografi. Förutom dess givna koppling till familj och moderskap står barnet även för framtid och hopp och kan kopplas till den socialistiska framtiden.⁸⁹

Den vänstra delen av motivet kan alltså identifieras som föreställandes den socialistiska framtiden. Den högra delen av motivet förkroppsligar istället dåtiden i form av fattigdom och strävan, den tid och det armod som arbetarrörelsen skall rädda arbetarklassen från. Kontrasten

⁸⁰ Ståhl, 2009, s. 97.

⁸¹ Ståhl, 2009, s. 133 samt Andersson, 2020, s. 170.

⁸² L, Ekdal & L, Olsson, *Klass och rörelse: arbetarrörelsen i svensk samhällsomvandling*, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm, 2002, s. 73.

⁸³ Ståhl, 2009, s. 73.

⁸⁴ Ståhl, 2009, s. 74.

⁸⁵ Ambjörnsson, 2017, s. 234–235.

⁸⁶ Ambjörnsson, 2017, s. 234–235.

⁸⁷ Ståhl, 2009, s. 94.

⁸⁸ Ståhl, 2009, s. 74.

⁸⁹ Andersson, 2020, s. 176–177.

förtydligas av solstrålarna kvinnorna och barnen badar i. Deras roll i arbetarrörelsens ikonografi är som symbol för framtiden och den socialism som väntar.⁹⁰ Tillsammans med verkets titel, vårmånaden *April*, utgör bilden en allegori för arbetarrörelsens strävan efter en ljusare framtid. En strävan som blir manlig då hammaren och kranen placeras i den centrala gruppen. Hammaren är en symbol för det manliga arbetet, en funktion även industrin kan spela i arbetarrörelsens ikonografi.⁹¹

Ikonologisk analys

Tolkningen av verket som en resa från fattigdom till välstånd lägger fram ett tydligt uppdrag för de män som betraktar bilden. De skall kunna bygga en framtid för sina hustrur där de inte behöver klä sig för arbete utan kan vara mödrar.

Här spelar ljuset som strålar över arbetarna en viktig roll. Det symboliserar bildningen, självförbättringen och den socialistiska framtiden.⁹² Då hela bilden är dränkt i ljuset bör alla handlingar och personer som avbildas kopplas till de idéer ljuset symboliserar. För att uppfylla det uppdrag som finns i bilden, att bygga folkhemmet, symboliserat av det egna hemmet måste arbetaren bilda sig.

1. Familjen och manligheten

Kvinnan är i bilden nyckeln till ett lyckat eller misslyckat utförande av manlighet. Något som stämmer överens med den offensiva roll Ambjörnsson menade att hon spelar i skötsamhetsprojektet. Hon skall se till att sin man håller sig skötsam och inte faller för frestelser.⁹³ Beträktaren sporras av den metaforiska hustrun i bildens vänstra grupp som med sin utsträckta hand bjuder honom till den skötsamma vägen. Han misslyckas dock i sin manlighet om han inte kan återskapa de förhållanden som avbildas i den vänstra gruppen och hans hustru istället måste arbeta. Detta skall i viss mån kopplas till skam. En skam som skall lära honom att sträva efter att kunna reproducera det framgångsrika familjeideal som kvinnorna och barnen till vänster symboliserar. Detta är ett patriarkalt familjeideal med en ansvarig, försörjande och ledande fader i mitten av sin familj som länge har reproducerats i

⁹⁰ Andersson, 2020, s. 169–170.

⁹¹ Andersson, 2020, s. 162.

⁹² Andersson, 2020, s. 164 & s. 190.

⁹³ Ambjörnsson, 2017, s. 219.

den svenska borgerlighetens konst när denna bild skapas. Detta lyfts bland andra av Per Hedström som menar att allegoriska versioner av denna patriarkala familjestruktur var viktiga bland annat i skolornas bildprogram.⁹⁴ Det här idealet har även smugit sig in i arbetarrörelsens konst under folkhemsperioden. Det symboliseras av en lycklig familj och egnahemsrörelsen bland annat i bilder på LO:s kontor i Stockholm.⁹⁵

För de allra flesta arbetare är detta borgerliga ideal ouppnåeligt.⁹⁶ Utanför en aristokratisk eller borgerlig elit arbetar hela familjen. Det breda skötsamhetsprojektet, beskrivet i avsnittet om *Arbetarrörelsens historia*, handlar dock ofta om att appropriera borgerliga ideal för att vinna politisk och kulturell legitimitet.⁹⁷ En legitimitet som kan omvandlas i makt.⁹⁸

Den patriarkala tanke som finns i familjeidealet är även vitt utbrett i samhället och kan spåras på flera olika områden. Ett exempel inom arbetarrörelsen är idén om väl pålästa fronttrupper som skulle inspirera resten av arbetarklassen. Den här idén var vida spridd inom Arbetarrörelsens bildningsförbund eller ABF.⁹⁹ Den patriarkala familjestrukturen speglas här i hur arbetarrörelsen byggs upp, en grupp bildade ledare motsvarande fadern skulle ta ansvar för rörelsen motsvarande familjen. Arbetarna skall inspireras och bildas av dessa rörelsens ledare. De kommer ofta från det övre skiktet av arbetarklassen som har högst engagemangsgrad i både nykterhets- och arbetarrörelserna.¹⁰⁰ De har även en större möjlighet att leva efter de skötsamma ideal som predikas och på så sätt faktiskt reproducera borgerliga ideal, så som familjeidealet i Landelius *April*. Bilder som förmedlar ideal som är svåra att reproducera är logiska på samma sätt som fronttrupperna, de skall vara idealbilder tänkta att inspirera till självförbättring.¹⁰¹

⁹⁴ P, Hedström, *Skönhet och Skötsamhet; Konstnärliga utsmyckningar i svenska skolor 1870–1940*, Stockholm, konstnärliga institutionen vid Stockholms universitet, s. 152.

⁹⁵ Ståhl, 2009, s. 74.

⁹⁶ Brink Pinto, s. 104.

⁹⁷ Brink Pinto, 2009, s. 102.

⁹⁸ Ambjörnsson, 2017, s. 296.

⁹⁹ Ambjörnsson, 2017, s. 301.

¹⁰⁰ Ambjörnsson, 2017, s. 267.

¹⁰¹ Ståhl, 2009, s. 74–75.

1. Bildning och manligheten

I arbetarrörelsen är självförbättring inte en del av det borgerliga bildningsprogrammet drivet av altruism utan en del av arbetarrörelsens politiska strategi. En läsande arbetare är en mer användbar arbetare.¹⁰² Han kan bilda sig politiskt och kulturellt och på detta sätt visa sig värdig att vara med och styra i sin kommun, förhandla med sina chefer eller att sitta i styrelser i det lokala civilsamhället. Han är mer effektiv i klasskampen och kan genom dessa metoder förskansa sin klass fler fördelar och högre materiell standard.¹⁰³

Bildningen som en del av den politiska kampen möjliggör alltså att bilden fungerar pedagogisk även för den som inte har råd att befria sin hustru från arbete och materiellt reproducera de familjeideal som förmedlas. För den organiserade arbetarklassen är det, så länge han agerar skötsamt, inte individuell lathet som hindrar arbetaren från att uppfylla detta ideal, det är politiska strukturer. Så även om arbetarmannen inte kan reproducera idealet materiellt kan han göra det genom att bilda sig. Hans bildning och skötsamma agerande bidrar till bygget av det egna hemmet i mitten av bilden, bygget av folkhemmet.¹⁰⁴ Bildning och skötsamhet blir sätt att agera i en manlig fadersroll.

¹⁰² Ambjörnsson, 2017, s. 296–297.

¹⁰³ Brink Pinto, 2009, s. 101.

¹⁰⁴ Ambjörnsson, 2017, s. 234.

Sammanfattande diskussion

I analyserna av *Arbetarrörelsens historia* och *April* blir det tydligt att bilderna är uttryck för den socialdemokratiska skötsamhet Ambjörnsson beskrivit. Det är alltså skötsamhetsidealet som bilderna förmedlar till de betraktande arbetarna. Idealet uttrycks dock på varsitt sätt i bilderna och visar på olika skötsamma maskuliniteter.

I *Arbetarrörelsens historia* uppmanas betraktarna vara kraftfulla och redo för gemensam demokratisk kamp ledda av sitt parti. *April* bjuder istället besökaren att bli tålmodiga familjefäder som genom bildningens ljus och sina händers skicklighet bygger ett nytt samhälle. Ett samhälle där deras hustrur kan ägna sina liv åt fritid och barn istället för gammaldags slitsamt hemarbete eller motsvarigheten i borgerlighetens hem som betjänter.¹⁰⁵ De här två idealen i konkurrens inte med varandra utan bör betraktas som komplement. Precis som hur den saktmodige bonden förväntades bli en fruktad krigare när han kallades till ledungstjänst förväntas den skötsamme arbetaren lämna hem, familj och fabrik för demokratisk kamp mot klassamhället när partiet eller facket kallar. I kontrast mot detta står den arbetare som inte kan försörja för sin hustru eller han som är fast med krum rygg i den förtryckande fabriken med blicken bortvänd från den socialistiska framtiden i form av solen. Den här reproduktionen faller även den inom det heterosexuella matrisen. Det skänker honom dock ingen framgång utan gör det enbart tydligt för betraktarna att detta tredje alternativ är något de skall kämpa för att undvika.¹⁰⁶

I både Nilssons och Landelius bilder är det socialistiska formspråket självklart. De är båda realistiska bilder i en stil som var typisk för svensk arbetarrörelse under mellankrigstiden och folkhemsperioden.¹⁰⁷ Arbetarrörelsens ikonografi är kanske tydligast i *Arbetarrörelsens historia* där de kampberedda arbetarna konstrueras med hjälp av symboler som hammare, demonstrationståg, fabriker, röda fanor och August Palms agiterande.¹⁰⁸ Den är inte lika självklar i *April* men det finns ändå ett flertal symboler som solskenet, barnen, hammaren, byggandet och de krökta ryggarna.¹⁰⁹ Symbolerna används effektivt för att reproducera familjeansvaret, bildningen och byggandet av det nya samhället som en del av det manliga uppdraget.¹¹⁰ I båda bilderna används alltså symboler ur arbetarrörelsens ikonografi för att

¹⁰⁵ Ståhl, 2009, s. 74.

¹⁰⁶ Brink Pinto, 2008, s. 32.

¹⁰⁷ Ståhl, 2009, s. 64.

¹⁰⁸ Ståhl, 2009, s. 159 & 162 samt Andersson, 2020, s. 162 & 176–177.

¹⁰⁹ Ståhl, 2009, s. 84, 94 samt Andersson, 2020, s. 171, 162 & 176–177.

¹¹⁰ Ståhl, 2009, s. 84.

reproducera och förmedla manlighetsideal. Den framgångsrika sammankopplingen mellan arbetarrörelsens ikonografi och uttryck för maskulinitet öppnar dörrar för framtida studier av genus arbetarrörelsens bildvärld.

Arbetarrörelsens ikonografi är dock först och främst politisk och inte kopplad till genus.¹¹¹ Här menar jag dock att en samverkan mellan hur socialism och manlighet förmedlas i litteraturen, likt den Brink Pinto beskriver i *Med Lenin på byrån*, blir tydlig även i de visuella uttrycken.¹¹² Det politiska bildspråket konstnärer i arbetarrörelsen använder för att nå ut till sin publik för alltså med sig manlighetsideal. Demonstrationstågets män i Nilssons bild är alla rakryggade, organiserade och återhållsamma, uttryck som förmedlar ett skötsamt ideal.¹¹³ Det är alltså inte bara det politiska budskapet som når fram utan även budskapet om hur det är en skall vara man i arbetarrörelsen.

Det fungerar inte bara åt ena hållet, att politiskt språk förmedlar maskulina ideal. Utan även åt andra hållet, manligheten kan bära politiska budskap. Förknippas en viss manlighet med särskilda politiska ideal så kan performandet av denna bära med sig att denna politiska ideologi också sprids. *April*, till exempel, reproducerar en norm som säger att mannen skall försörja sin familj så att hans fru kan stanna hemma. Sättet betraktaren föreslås reproducera normen är dock politiskt. För att performa det här maskulina idealet måste arbetaren som inte har råd med att hustrun är hemma från arbetet engagera sig i byggandet av det socialdemokratiska samhället. Politiken är redskap i en manlig performativitet.

Manligheten blir ett slagfält där den väggfasta konsten är ett av vapnen som den skötsamma arbetarklassen i Malmö utrustar Folkets hus med.¹¹⁴ Konsten används för att koppla samman manligheten och den egna rörelsen. Arbetarrörelsens ikonografi används i dialog med både borgerliga och kommunistiska ideal för att övertyga Folkets hus besökare om att den skötsamma manligheten, den som är kopplad till den socialdemokratiska arbetarrörelsen, är det mest effektiva sätt att performa sin manlighet. Det bästa sättet att vara man.

¹¹¹ Ståhl, 2009, s. 159.

¹¹² Brink Pinto, 2008, s. 19-20.

¹¹³ Brink Pinto, 2008, s. 102.

¹¹⁴ Brink Pinto, 2008, s. 104.

Avslutande ord

I Ambjörnssons verk *Den skötsamma arbetaren* får läsaren möta en mängd arbetare han lärt känna genom protokoll, artiklar och intervjuer. Den skötsamhet han studerar är verklig och kopplad till riktiga människor. Han ser den till och med i sin egen uppväxt. Jämfört med Ambjörnssons verk är den skötsamhet som jag tycker mig finna i *Arbetarrörelsens historias* och *Aprils* ikonografi opersonlig, idealiserad och kanske rent utav kall. Det känns som döda bilder utav människor som aldrig existerat.

Jag har genom den här studien dock insett att så inte är fallet. Om det är något som alla de författare jag läst för uppsatsen är rörande överens om så är det att arbetarrörelsens konst är konst grundad i arbetarnas verklighet.¹¹⁵ Själva storheten var just att det var sig själv man såg i bilderna. En arbetare som inte hade mer utbildning än treårig folkskola avbildades likt kungar, generaler och vetenskapsmän i den offentliga miljön. Det var just därför bilderna var så effektiva, de lyckades fånga den verklighet i vilken de skapades.¹¹⁶ Jag tycker mig också kunna påvisa att de påverkade samma verklighet genom att utöva inflytande över männen som levde i den. De lärde sig hur de skulle agera som skötsamma arbetare och gjorde sitt bästa för att leva efter de normer och ideal som bilderna reproducerade.

Med den insikten får också männen i Nilssons och Lundelius reliefer liv. Det föreställer ju just de arbetare som betraktade dem. De blir lika levande som Ambjörnssons stuveriarbetare, nykterhetsmän och lokalpolitiker. Personerna i bilderna kan vara stuveriarbetaren som satt Nilssons bild och sedan gick med knuten näve i majdemonstrationen, det kan vara nykterhetsmannen som inspirerats att spara ihop till ett egnahemslån eller lokalpolitikern som likt August Palm klär sig i borgarklassens slips för att representera sina kamrater.

Bilderna kan tyckas döda för oss idag för att de inte längre är oss själva vi ser. Precis som Panofsky säger så är bilder bundna till unika kontexter och den kontext i vilka de här bilderna var verksamma är över.¹¹⁷ Här hoppas jag bidra till att lyfta historiens slöja något och som Ragnar Josephsson lärde begripliggöra bilderna för att, om så bara för en stund, väcka dem till liv.

Lowe Smith Jonsson

¹¹⁵ Ståhl, 2009, s. 97.

¹¹⁶ Ståhl, 2009, s. 133.

¹¹⁷ Hatt & Clonk, 2006, s. 101.

Källförteckning

Litteraturlista

- Ambjörnsson, Ronny, *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*, Fjärde utökade upplagan, Carlsson förlag, Stockholm, 2017.
- Andersson, Fred, *Iconography of the Labour Movement; Part 1: Republican Iconography, 1792–1848*, Iconographisk post, nr 1 av 2, 2020. Samt Lars Berggren, *Iconography of the Labour Movement; Part 2: Socialist Iconography, 1848–1952*, Iconographisk post, nr 3 av 4 2020.
- Belting, Hans, *Image, Medium, Body: A New Approach to Iconology* i *Critical inquiry*, 31:2, 2005.
- Bennett, Tony, *The birth of the museum: history, theory, politics*, Routledge, London, 1995.
- Berggren, Lars, *Ikonografi och ikonologi*, Åbo akademi, Åbo, 2005.
- Brink Pinto, Andrés, *Med Lenin på byrån: normer kring klass, genus och sexualitet i den svenska kommunistiska rörelsen 1921–1939*, Pluribus, Diss. Lund: Lunds universitet, 2009, Lund, 2008.
- Craik, Jennifer, *Fashion; the key concepts*, Berg, New York, 2009.
- Hatt, Michael & Klonk, Charlotte, *Art history, a critical introduction to its methods*, Manchester, Manchester university press, 2006.
- Hedström, Per, *Skönhet och Skötsamhet; Konstnärliga utsmyckningar i svenska skolor 1870–1940*, Stockholm, konstnärliga institutionen vid Stockholms universitet.
- Johannesson, Lena, Skarin Frykman, Birgitta & Kjellman, Ulrika *Arbetarrörelse och arbetarkultur* Carlsson förlag Stockholm 2006.
- Josefsson, Ragnar, *Konstverkets födelse*, Stockholm, Natur och kultur, 1975.
- Nilsson, Magnus, ”Arbetarkonst och arbetarlitteratur – så funkar det!”, *Arbetarhistoria – meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, (124) nr 4:2007.
- Ståhl, Margareta, *Arbetarkonst i Sverige*, i *Fram träder arbetaren; arbetarkonst och industrisamhällets bilder i Norden*, red Kjersti Bosdotter och Maths Isacson, Arbetarnas kulturhistoriska sällskap, Stockholm, 2009.

Bildförteckning

- Robert Nilsson, *Arbetarrörelsens historia*, 1947, glaserad relief, 2 x 9,65 meter, Folkets hus Malmö, foto: Lowe Smith Jonsson.
- Bertil Landelius, *April*, 1947, al fresco, 3,5 x 8 meter, Folkets hus Malmö, foto: Lowe Smith Jonsson.